

ADALÉKOK DACIA FELIRATTANÁHOZ.

Két közlemény.

Az utóbbi két év alatt öcsémmel Téglás István kőhalmi igazgatóval az erdélyrészi bányavidéket s a sótelepek közelében eső római coloniákat sorra járva: töb' új, vagy irodalmunkban még ismeretlen felirattal sikerült Dacia felirattanát gyarapítnunk. Egyelőre azonban legyen szabad csak az írásos emlékek közzétételére szorítkoznom. Egy későbbi alkalommal, főleg ha öcsém által munkába vett rajzok befejezésükhöz jutnak: ismertetni fogom mindazon többi helyet is, melyek faragványokban, téglabélyegegekben ugyan nem öröklötték át a római gyarmatosok emlékét; mindazonáltal műtárgyakkal, vagy egyéb készítményekkel tanuságot tesznek azok ittléte felől. Saját egyéni gyűjtésemén kívül egy kis collectiót mellékelek a Király Pál reáliskolai tanár urral és ismert ügytársammal közösen eszközölt felvételekből is, miután a berlini és bécsi tud. Akadémiák bőkezű segélyével s a hazai vasútnak magukféle belföldi kutató részére alig kieszközölhető kedvezményeivel ide ellátogató dr. Domasewszky Alfréd bécsi egyetemi tanársegéd az általunk Dévára gyűjtött vagy feljegyzett inscriptiók nagy részét éppen hozzájárulásunkkal szintén magával vitte s azok közlésével a magyar publicatiót megelőzheti.

A) *Feliratok.*

Kezdjük szemlénket Dácia éjszak-keleti sarkában Besztercze vidékén, honnan csupán egy feliratos emlék került a korábbi időkben napfényre. Ennek lelőhelye: I. Várhely Burghalen. Várhely Beszterczétől keletre a legvégső római állomás. Az alábbi felirat-töredék a beszterczei szász gynasium tulajdonában van s így olvasandó :

1.

M
✓ S N I I
T I N A
S S I M A

Bár Goos Károly, e néhai lelkes buvár a segesvári ev. gymna-

sium 1874. programjában s az Archiv des Vereins für siebenb. Landeskunde 1874. évf. 175 lapján 21 sz. a. közölte: mégse tartám feleslegesnek úti jegyzeteim alapján egyedüli volta miatt ide is beiktatni.

II. Bilak Sajóvölgy. Még ismeretlenebb a római régészet irodalmában ez a helység Beszterczétől délkeletre. 1886. tavaszán az

2. I O M
D V L C E N I
Q P C A I V S
V A L E R I N V
S L L E G X I R A
T E N S I S R E
S R N E R I D I V
I S V S L M

odaváló ev. százsz pap kertjében jött napfényre ez a durván kinagyolt avatatlan kezekkel vésett 1·05 magas, 0·47 m. széles fogadalmi oltár, mely Jupiter mellék nevéért is kiváló érdekű. Anyaga marga; jelenleg a beszterczei százsz gymnasium tornacsarnokánál latható.

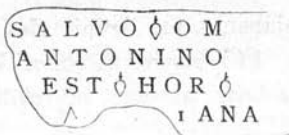
III. Maros-Keresztur. A falun kívül alig $\frac{1}{4}$ órányira fekszik a Földvár nevű határrész. A Maros éppen a római telep felé mossa árkát s a meredek partszegélyben mindenütt épületrészletek, faldarabok, alapzatok vehetők észre. A vizmosás már igen sokat nyelt el a romokból s évről évre fogy a terület, melynek felületén is téglá cserépdarabok hevernek mindenfelé. B. Orbán Balázsnak¹⁾ köszönhetjük az első kiadást. Ugyancsak Orbán egy hidat feltételez ide, mely az itt jobb partivá váló hadi út azon át Szentkirály, Várhegy és Vajda-Szent-Ivánon át Vécsig haladt. Az út másik ága Maros-Vásárhelyen, Kebelén, Agárdon át a mikházi castrumhoz szolgált. Részletenként mindkét út felismerhető s azt több ponton felmértük mi is.

E korábban alig ismert telepet nagy hirre juttatá az ezen 1886. gr. Lázár Jenő által a budapesti n. muzeumnak ajándékozott katonai elbocsátó levél, melynek szövegét Torma Károly érdemes tudósunk fejté meg és közlé az Archaeologiai Értesítő 1887. évf.

Maros-Kereszturnál a castrum alakja nem vehető ki tisztán s csupán az épületmaradványokból következtethetünk annak terjedelmére. Kovács Ferencz maros-vásárhelyi apátplébános urnál, e megye és vidék buzgó régészénél pár felirat látható Maros-Kereszturról. Mindkettő töredék; de így is figyelmet érdemel. A 48 cm. magas, 70 cm. széles, 22 cm. vastag és durva mészmárgából készült tábla 8 cm. magas betűi avatott kézre és jó időszakra mutatnak.

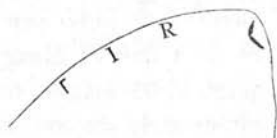
¹⁾ Orbán Balázs Székelyföld leírása IV kötet 217 lapján,

3.

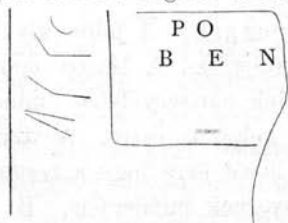

E felirat már a Maros hullámaiba került s onnan halászták ki.

4. Egy kisebb töredéken:

5. A községben egy csinosan faragott 40 cm. magas, 30 cm. széles s balfelől oszlopos keretbe foglalt felirattöredék:

IV. A Nyárádméntén Mikháza (Corpus Insc. latin. III k. XII. 178 lap). Már Neigebaur¹⁾ által ismertette volt, ki onnan a Corpus inscript. latin. III. köt. 944 számú feliratát közölte gr. Kemény József gyűjteménye alapján. E szerint a hajósok itt társulatilag szervezkedve valának (collegium utriculariorum).

Azóta csupán ez a felirat került napfényre, melyet Kovács Ferencz apátplébános úr gondossága mentett meg az enyészettől s mely Maros-Vásárhelyen annak a házi gyűjteménynek a tartozéka, melyből a tudós apát úr hangyaszorgalmú munkássága maholnap egy külön megyei muzeum alapját veti meg.

6.

Magassága 45 cm, szélessége 40 cm., vastagsága 10 cm. Anyaga ennek is durva cerithium mész, miből arra is következtetést vonhatunk, hogy Maros-Keresztur és Mikeháza

¹⁾ Neigebaur Dacien 248 lapján. U. ő Bullet 1848. évf. 56 lap. Ackner Mihály Jahresbericht d. k. k. Centralcommission 1856. évf. 24 lap. Henzen Neigebaur után 5803 sz.

környékén egy újabb kőbányával rendelkeztek a rómaiak. E kőbánya kinyomozása igen szép feladat az ott lakó régészekre nézve.

V. Sóvárad Kisküküllővölgy.

Sóvárad. A Kis-Küküllő jobb partján elhelyezkedett csinos székely község a mikházai, énlaki castrumokkal együtt legszélső erődítvényei valának ama vidéken a római kormányzatnak. A castrum éppen a helység derekán fekszik s arról külön kívánok szólni. Tóth Mózes ev. ref. lelkész úr növendék leányának nemes érdeklődése bennünket a következő felirattöredékhez juttatott:

7.

L I N
T C

 Anyaga trachyt, tehát innen helyből bányászták.

Ugyaninnen jutott Margittai Gábor Maros-Vásárhelyen lakó tagosító és hitelesítő mérnök tulajdonába a következő igen szép betűkből álló töredék, melybe e vidék egyik mérföld mutatójáról nyerünk tudomást. Fájdalom éppen a helynevek semmisültek meg rajta. Anyaga szintén trachyt.

8.

VI. Oláh-Dálya Alsó-Fejérm. Szászsebes mellett Gyula-Fehérvártól délre, mindkét helységtől egy órányira.

9. Egy földmives udvarán e valószínűleg Jupiternek szentelt oltár. Magassága 0.65 m., szélessége 55 m. Irásos kerület magassága 0.5 m., szélessége 0.5 m. Éppen teteje van leütve. Anyaga nummulith mész s így Magyar-Igen környékéről kerülhetett. Hogy oláh-dályai eredetű-e valósággal, kinyomozni nem sikerült. Én gyulafehérvári származásúnak tartom. Betűi szépek.

C A E L I U S
P R I M V S
D E C C O L

VII. Verespatak Alburnus maior vicus Pirustarum
(Corpus inscript. latin. III. köt. XX-ik, 213 lap).

Verespatak nem nagy számú, de annál érdekesebb felirat sorozattal szerepel a C. I. Lat. III. köt. 1260—1269, 1271—2, 1275—1277 sz. a. Az alábbi töredéket Ebergényi Mózes bányabirtokos s a Ferdinánd bánya tulajdonosa volt szives a hunyadmegyei történelmi régészeti társulatnak ajándékozni, mely pár évtized előtt került ott napfényre. Anyaga vöröses kárpáti homokkő s e kőzet itt elő is fordul. Betűi formátlanok. Felső része betört.

10.

Henzel Károly háza előtt két feliratos emlék. Az írás erősen elkopott.

11. Az első magassága 0.4 m., szélessége 0.2 m.

/ C L E
/ / / V I T
/ / / C

12. A második magassága 0.5 m., szélessége 0.3 m. Még kevésbé olvasható:

// C //
// // //
v L
S O L V I T

Mindkettő idevaló quarezos márgából készült s körvonalukból mi sem hiányzik.

VIII. Abrudbánya.

A Corpus Ins. Latin. III. kötetében Verespatak czime alatt szerepel az 1266, 1270, 1273, 1274 sz. feliratokkal, melyek kétségen kívül Alburnus maiorból származnak.

Az 1274 szám alatt a róm. kath. toronyból leirt reliefet lerajzoltuk a róm. kath. templom falába beillesztett egyéb emlékekkel együtt A siremléken apa, anya és egy fiú mellképei. 1849-ben a felizgult oláhság ezek orrát mind letompította, féktelen dühében szeméit kivájta, nyilván egy-egy gyülölt magyart gyanítva bennök.

Az 1270 számú feliratot jelenlegi tulajdonosnője szives volt

kérésemre az erdélyi Muzeum-Egylet részére átengedni; csak elszállítás módját nem találtuk idáig meg.

13. Özvegy Sulucz Miklósné háza előtt az utcán e felirat:

N A E
S A C
C E L S E N V S
A D I V T O
M A C C L E
D D D

A Knobloch-féle fogadó előtt az utcái kerékvetők mind római faragványos kövek. A ref. temetőben egy nagy faragott kőlap, de felirata elmosódott. A ref. templomból Neigebaur által leirt feliratot nem találtuk fel.

IX. Zalatna. Ampelum (Corpus inscript. latin III. köt. XXI. 215 lap. 1293 ORDOAMPELE-(nsium) és 1308 sz.)

14. Roska István községi előljáró falkészítésében találtam 1884 nyarán. Anyaga vöröses quarcedús homokkő, mely kőzetet itt a Breara hegy alól fejthettek. Magassága 0.48 m., szélessége 0.33 m.

S I L V A N O
D O M E S T I C
S A C R V M
E X V O T O P O
S V I T

15. Petrosány. A római város tulajdonképpen a Zalatna aló, vagy keleti végén fekvő kohóktól a félóránnyira eső Petrozsány helységig terjed és pedig az Ompoly (szerintem az Ampelum név elferdülése) mindkét partján. Az építkezések túlnyomó része mégis a bal partra esett, melyen a hadi út is elvezetett. A temetkezések a mai országúttal párhuzamosan haladó hegyoldalon éppen a petrosányi gör. kel. templomig található. Ott talált Popovits György gör. kel. lelkész is egy kisebb Sarcophagot, melyet 1887 nyarán Téglás István öcsém lerajzolt. Ugyancsak ezen a magaslaton találta a szintén breazai homokkőből készült feliratot.

M I V A L
M A R I S V E T
A G N E R O M A
N S A G N E R O M
A S P O S V I T

Alapszélessége 0·45 m., magassága 0·55 m., vastagsága 0·35 m. Anyaga breázai qur. homokkő s betűi rongáltak. Felső része letörött, alól virágok, két oldalán egy-egy korong (nap jelvény).

A petrozsányi gör. kel. templom körül több római faragványt találtunk, melyeknek bemutatása azonban csakis rajzilag eszközölhető. Ezeket tehát akkorra halasztva, mikor módunk leend az összes utazási eredmény illusztrálása is, e helyen csak az oltár körül használt fogadalmi oltárt közöljük. Anyaga ennek is breasai homokkő. Magassága 0·9 m., szélessége 0·46 m. Betűi igen szépek. Írásos felület magassága 0·56 m., szélessége 0·37 m.

16.

I . O . M

IVNONI REGINAE

MINERVAE

PRO SALVTE ET VICTORIA

5.

ET IN COLVMITATE

MARCI AVREL ANTONINI

FELICIS AVGVSTI ET

IVLIAE AVGV·MATRISEIVS

CASTRORVM SENATVS

10.

ET PATRIAE

AELIVS SOSTRAVS PPO·

Zalatna felé visszahaladólag éppen ott, hol az Ompoly ártere az úthoz legközelebb jó jobbra a kukuriczásban egy nummulithémszéből faragott hatalmas sirkő fekszik. Az egész sirt ott helyben bontták ki s a felírás piedestalját is ott láttam.

17. E tekintélyes most 1·12 m. magas, 0·8 m. széles és 0·6 m. vastag sirkő felirata a rossz anyag miatt alig pár betűben olvasható:

D M
 ANT
 NOI AC
 VIO

Az Ompoly jobb partján fekvő házak környékén eszközölt kutatásaink közben is találtunk egy oltóskőre, csak hogy az 1·6 m. magas, 0·65 m. széles és 0·53 m. vastagra faragott oszlopnak éppen felírással részét kivájta a tulajdonos ezzel a barbar eljárással olajsajtólót készítve magának. Igazán szomorú dolog, hogy az efféle nálunk egy népes hivatali testület közelében s éppen ott történhetik meg, hol minden egyes felirat a római bányászatot s annak még nagyon hézagosan ismert administrációját volna hivatta felderíteni. Mellőzve

a Zalatna területén észlelt számos sculptivát az innen öt órára fekvő hegyi bányatelepre Vulkojra vezetjük az olvasót.

IX. Vulkoj-Korabia.

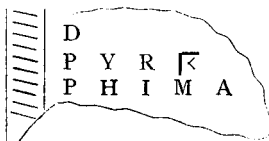
Zalatnán felül az Abrudbányára vezető útról csakhamar egy hegyoldal szálás tölgyes alatt kell jobbra térnünk s a Mozsarak nevű mésztömzsök mellett, majd a higanybányászatáról nevezetes Dimbu felett a Sudore izzasztó kaptatón fokról-fokra eljutunk a Korabia (Hollókó) nevű kup alá, melynél köröskörül régi bányaiüregek tátognak.

Az itt folyamatban állott terjedelmes bányamiveletek úgy látszik annyi munkáskezet igényeltek, hogy állandó bányatelepről kelle gondoskodni, bár meggyőződésem szerint a távol Zalatna Ampelum képezé akkor is, mint mai napság a magasabb műszaki személyzet otthonát. Hogy azonban mily nagyszámú bányászt foglalkoztatott itt a dácziai kormányzat: azt leginkább a kettős sirmező szükségességéről ítélhetjük meg. Úgy a Korabia alatt délre, mint a hegykupból nyugatra kiágazó s a határkeresztről Botesiunak nevezett hegyháton egész sorát találjuk az egymástól bizonyos távolságra megfelelő méretekkél ismétlődő sirdomboknak. Ezekről Lukács Béla jelenlegi közlekedési miniszteriumi államtitkár adott először hirt még 1869-ben; utóbb magam is mint a római bányászat archeológiájának igénytelen munkása a helyszínére látogatva rendszeres ásatást vittem ott keresztül és saját leleteimet a Lukács Béla liberalismussából átvettekkel párosítva terjedelmes monographiát nyújtottam be a sirmezőkről s azok tartalmáról, valamint a Korabia környéki nagyszerű bányavájatokról a magyar tudományos akadémia áll. archeologiai bizottságához.

Tanulmányomból e helyen csupán a felirattani rész jöhet figyelembe. A lámpabélyegeket alább foglalom össze; e helyen csupán a siremlékek egyikén talált felirást közlöm, mint a mely arról tanuskodik, hogy nem csupán „ad metalla“ kárhoztatott nyomorult rabszolgá nép fáradozott e nehéz munkában; hanem még nők is osztottak a férfiak sorsában s plane olyan nők, kik éppen e megkülönböztető siremlékből ítelve minden hihetőség szerint a felügyelő személyzet valamelyikének háztartását vezetheték. Lukács Béla a sirok egyikében egy fémtükröt is talált; én fibula töredékekre rézpanttal

kivert dobozkák roncsára akadtam. Mindezek szintén a női pipere készlethez tartoztak.

18. E sírfelirat anyaga nummulith-mész, mely kőzet Magyar-Igentől kerülhetett ide. Magassága 0·35 m., szélessége 0·45 m., vastagsága 0·1 m. Betűi szépek 75 millim. magasak.

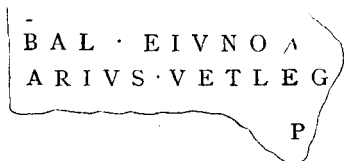

Még több siremlék töredékét és két női képet (féldombor) találtam.

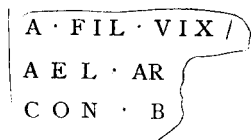
X. Torda. Vicus postea Col. Potaisa s. Patavissa Corp. In. Lat. III. köt. IX. 172.

Pálffy Károly polgári iskolai igazgató barátom érdeklődése néhány porladozó anyagú feliratos emléket mentett meg, melyeket 1885 nyarán szives engedélyével lemásoltam. Ebbeli eljárásomnak annyival inkább örülhetek, mert a gyarló anyag e rövid pár év viszontagságát se állotta ki s egy része azóta megsemmisült.

19. Tordától éjszakkeletre a sóhegyen és a Lejáró fennsíkron túl az Aranyos felé nyíló első völgyben a Szent Péter csorgójánál eső tanyától. Felső részén Junó szobra állhatott, kinek jobb lábujjai még láthatók valának. Tudvalevőleg a vár a Leányvár ellenkező irányban éjszaknyugatra és nyugatra fekszik. A Szent Péter csorgójától ez az első lelet.

20. A római vár területéről a szőlőkbnl. Töredék anyaga ennek is mészmarga. Magassága 0·65 m., szélessége 0·5 m., vastagsága 0·2 m. Betűi kiváló gondnal készültek.

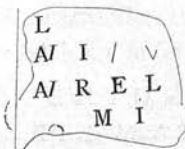
21. Úgyanannak nála láttam sárgás márgából e 0·35 m. magas, 0·25 m. széles és 0·2 m. vastag töredéket:

22. Egy más töredék hasonló anyagból. Magassága 0·3 m., szélessége 0·3 m.

23. Töredék márgából. Magassága 0·25, szélessége 0·35 m.

24. 1886 nyarán a szőlőkben gyűjtöttük Téglás Istvánnal. Nummulithémszéből faragott oltár feje. Most a dévai muzeumban:

I O M

25. Márgából gyarló munka. Magass. 0·35, széless. 0·2 m. Most a dévai muzeumban:

I · D · O · M
N A D
V O T
I B
P O S

26. A városház udvarán e márgából készült sirkő töredék:

27. Ugyancsak a városháznál három darabból összehordva:

——— M	I C	M
M ——— \	M \	L P
	M ^	CNVS
	II V	IRA
	L I S	P V P

28. Jakab Gergely városi kapitány magánlakásán szindi mészmárgából ez egészen ép és szép betűket tartalmazó ara. Magassága 0.65, széless. 0.30 m.

I O M
PAELIVS
MVCIA
NVS
VSLM

29. Csorba Sándor szőlőgazda 1886 tavaszán szőlőmunka közben ásta ki a következő tábla részletet:

A V R T I M O T H E V S · S I C
V O T V M L I B E S

30. Ugyancsak láttam a következő táblát:

I O M
C I T R O U L · I V I C T O E L I B E R P A
A V P · C · A I S E T A V R I N C C N V S
S A C C R · E X · V O T · P

Folyó nyáron ezeket a muzeum részére megszerezni óhajtván, értesültem: hogy időközben Finály Henrik egyetemi tanár úr ugyanoda megvásárolta a többi bronztárgyakkal együtt, melyekről öcsém rajzokat vett volt.

31. Az Osztian-ház falában hátul az udvaron e cerithium mészből készült ara töredéke van beillesztve:

A N I L E
 X A N D E R
 V E T · E · B E
 C O S E †
 S E R E N N
 M A R T N A
 L E C
 E X V O T O P

XI. Várfalva (C. I. L. III. köt. X. 177 lap hibásan Salinae).

32. Vargyasi Boldizsár háza falában e mészből készült sirkőre akadtunk. Magass. 0·5, széless. 0·35 m. Pálffy Károly barátom és a várfalvi tanító úrnak köszönöm itt a kalauzolást.

D M
 T · F L A V
 L A V L · L I
 V I X A N I I I I
 D I E S X I I I I
 T F L · P I N

XII. Szász-Sebes. Az Apulumból a Székás mellett Kis-Apold felé irányuló római út mentén.

Szász-Sebes. Az ev. algymnasiumnak jobbadán Wolf igazgató által összehordott kő gyűjteményében többi közt néhány felirásos emlék is látható. Ezek közül kettő éppen Szász-Sebes mellett (am Lehmberg) fordul elő s ennél fogva kiváló érdekű.

33. Az egyik egy fogadalmi oltár alsó része. Anyaga márga, széless. 0·27, magass. 0·34 m., a minek fele a talapzatra jut:

N O M
 P O S

34. Egy másik bukovai márványtöredék s anyagánál fogva is figyelmet érdemel. Betűi igen szépek, kár hogy az egész egy sor közép részlete:

C · I V L

E két felirástöredéket Goos Károly az Archiv des Vereins für Siebe. bürgerliche Landeskunde (Neue Folge) XII. köt. I. füzet (1874) 172 lapján 12 és 13 sz. alatt adta volt; de ennek daczára a hazai magyar irodalomba se lesz felesleges felvenni.

XIII. Gyula-Fehérvár. Portus. (Municipium et Colonia Apulum, antea Canabae Corp. J. L. III. k. XIX. 182).

35. Maros-Portusról jelenleg a dévai muzeumban. Márványtöredék.

D	O	N			
C	·	S	E	V	L
P	I	V	S	I	

36. A nagyenyedi ev. ref. Bethlen-főtanodában Aesculap és Hygia képével díszített relief alsó szélén:

DEO · AESCVL · ET HYGIAE ETERNLIS

37. Szászsebesi ev. algyrnasium gyűjteményében e valószínűleg Apulumból származó felirat anyaga márga. Magassága 0·9 m., szélessége 0·4 m., vastagsága 0·26 m.

I · O M
 S · I Q V N
 I V S V S
 L M

Nem tudtam kinyomozni volt-e már közölve?

XIV. Kis-Kalán (Aquaë Corpus inscript. latin. III. köt. XXIV. 127 lap).

Kis-Kalán (Aquaë, Ptolemaeusnál *Idava*). Eredeti nevét Torma Károly fedezte fel az erdélyi Muzeum-Egylet megbizásából 1863 tavaszán foganatosított hunyadmegyei körútjában s a Corpus Inscr. Latin. III. köt. 1407 sz. a. olvashatjuk a pagus aquensist. Az érdekes documentum ez idő szerint a gör. kel. templom oltárkövéül szolgál, honnan hasztalan kísértettük meg annak más oltárkövel leendő kicseréltetését. Ide sorolta Mommsen a Corpus Inscr. Latin III. köt. 1403—1414 feliratait is; bár úgy találási helyüknél, mint anyaguknál fogva az 1406 és 1407 számakon kívül a többi másfelé tartozik. Az 1413 szám felirat határozottan várhelyi, mások veszei, felpestesi és nándor-vályai eredetűek. Aquaet a sokszor emlegetett Kőfürdő néven ismertük idáig leginkább. Saját kutatá-

saim eredményéből a rómaiak egyik kőbányáját is ide helyezhetem. Szerencsés valék ugyanis még 1882-ben egy lapidarius czégtáblájára bukanni Grausam Keresztély odavaló kereskedőnél. Az érdekes reliquia közbenjárásomra később a tulajdonos ajándékából a dévai muzeumba jutott. Féldomború oszlop, hogy hátul oda lehetett erősíteni a házra. Anyaga abból a durva cerithium mészből áll, mely itt padosan jelentkezik s melyet úgy látszik építészeti czélokra, emlékművekre és faragványokra használták fel. Hossza 0.4, szélessége 0.3, vastagsága 0.12 meter. Szép betűi:

38.

D I O G E N E S
L A P I D A R I V S

39. Ugyancsak Kis-Kalánban sikerült 1884 tavaszán felfedeznem ez oltárt. Anyaga ennek is helybeli durva mész. Betűi nem oly formásak. Ez ara Istvánffy körjegyző úr közvetítésével szintén a dévai muzeumba került:

I · O · M
A · V · E · L · I · C · O
V · L · S · M

TÉGLÁS GÁBOR.